

Wijzigingen in de Belgische elite in 1830. Een voorlopige verkenning*

E. WITTE

Het elite-onderzoek vormt een uiterst omstreden studiegebied, dat door talrijke filosofen, sociologen, politicologen en historici betreden werd en aanleiding gaf tot zeer uiteenlopende interpretaties. Men hoeft slechts de namen van Marx, Pareto, Mosca, Meisel, Lasswell, Lipset, Mannheim, Weber, Geiger, Gramsci, Schumpeter, Mills, Friedrich en Bourdieu te citeren om aan te tonen dat ideologische elementen zeer nauw zijn verweven met de elite-theorieën. Zo zijn de marxistische theorieën, die elitevorming in socio-economische termen verklaren, in conflict met de liberaal getinte visie van de aanhangers van de pluralistische maatschappijopvatting, terwijl deze beide op hun beurt weer in tegenspraak zijn met de opvatting dat de elite uitsluitend regeert krachtens de superieure eigenschappen van haar leden¹. Maar over de grenzen van deze fundamentele ideologische verschillen heen, kan men toch stellen dat het elite-onderzoek zich hoofdzakelijk op twee vlakken beweegt. Een eerste reeks van vraagstellingen heeft betrekking op het afbakenen van de elite ten opzichte van de non-elite, waarbij gegevens over haar omvang, haar aard, haar samenstelling, haar functie, over de onderlinge verhoudingen binnen de elite en de band met de maatschappelijke groepen die de non-elite samenstellen, centraal staan. Het tweede probleemgebied betreft de mate waarin er verschuivingen optreden tussen de elite en de non-elite en binnen de elite zelf, het functioneren van dit circulatieproces en de verklaring van deze sociale mobiliteit van groepen én individuen.

De methodologische moeilijkheden waarvoor de onderzoeker van beide probleemgebieden zich gesteld ziet, zijn velerlei. Het ligt namelijk voor de hand dat

* Tekst van de lezing gehouden tijdens de jaarvergadering van het Nederlands Historisch Genootschap van 27 oktober 1978.

1. Voor inleidingen tot het elite-verschijnsel verwijzen we o.m. naar *Handwörterbuch der Sozialwissenschaft*, G. Fischer (Stuttgart, 1961) 198-202; H. P. Dreitzel, *Elitebegriff und Sozialstruktur* (Stuttgart, 1962); T. B. Bottomore, *Elites and Society* (Londen, 1964).

dit soort onderzoek kwantitatief behoort te zijn en er rekening moet worden gehouden met de meest verscheidene variabelen. Niet alleen gaat het dus om een bijzonder tijdrovende onderneming en om een grootschalig puzzelwerk, maar bovendien zijn de resultaten zeer sterk afhankelijk van de kwaliteit van het bronnenmateriaal. De mogelijkheid tot exact meten wordt dan ook meestal erg bemoeilijkt en vandaar de gebrekkigheid die meerdere elite-studies met een historisch perspectief vertonen. Over de complexiteit van deze methodologische problemen hoeft hier niet verder te worden uitgewijd: elders in dit nummer wordt er omstandig en vakkundig op ingegaan².

Juist omwille van deze problemen, inherent aan de werkwijze in het elite-onderzoek, kan er aan het hier voorgelegde resultaat geen definitief karakter toegekend worden. We poogden weliswaar de steekproef zo ruim mogelijk te houden - 2064 personen zijn in de analyse betrokken³ -, aan de eis van de minimale vergelijkbaarheid konden wij eveneens tegemoetkomen, terwijl het percentage onbekenden laag genoeg bleef⁴, zodat er geen al te grote blunders konden worden begaan bij het hanteren van het cijfermateriaal. Maar anderzijds brachten we nog onvoldoende verscheiden documentatie over elk individu bijeen en konden we de leden slechts toetsen aan een zeer kleine variëteit van criteria, zodat we het veiliger oordeelden deze bijdrage als 'een voorlopige verkenning' te ondertitelen. Het feit dat uit deze voorlopige en partiële resultaten toch duidelijk een aantal interessante trends te distilleren viel zette ons ertoe aan de gegevens reeds in dit stadium bekend te maken, tevens in de hoop dat ze de historici zullen stimuleren bij het verzamelen en interpreteren van genuanceerder materiaal.

Het begrensde karakter van deze bijdrage houdt in de tweede plaats verband met de definiëring van het begrip 'elite'. Er wordt enkel een onderzoek ingesteld naar de politieke machtselite, bestaande uit diegenen die direct een aanzienlijk aandeel hadden in het overheidsbeleid en dus met die numerieke minderheid die alle politieke functies vervult en de politieke macht tracht te monopoliseren door het bezetten van leidersposten. In het concrete geval van 1830 betekent dat bijgevolg dat ze leden omvat uit de omgeving van het koninklijk huis, de regering, de hoge ambtenaren, de militaire leiding, het rechtsapparaat en de leden van de vertegenwoordigende lichamen. Ook gingen wij ervan uit dat elitevorming bepaald

2. D. J. Roorda, 'Prosopografie, een onmogelijke mogelijkheid?', *Supra*, 212 vlg.

3. Per individu werd een dossier aangelegd met biografische gegevens. Deze fiches werden gedeponeerd op het seminarie van de afdeling geschiedenis van de Vrije Universiteit Brussel, waar ze ook voor inzage beschikbaar zijn. We zijn Mevr. Y. Witte-Dumont uiterst dankbaar voor de onmisbare hulp die ze ons geboden heeft bij het tijdrovende verzamelen van deze documentatie.

4. Zelfs in uitzonderlijke gevallen bedroeg dit aantal 10%.

wordt door socio-economische krachten en de elite de belangen en doeleinden vertegenwoordigt en verdedigt van de belangrijkste en invloedrijkste maatschappelijke groepen. Voor de periode rond 1830 moest dus het aandeel in het verschuivingsproces worden nagegaan van drie grote sociaal-economische groepen: 1° het groot-grondbezit, dat nog goeddeels samenviel met de landadel; 2° de hogere commerciële, industriële en financiële burgerij en 3° de intellectuelen, met een aparte behandeling van één specifieke subgroep, met name de clerus. Uit de vergelijking van de positie van elk van deze groepen binnen de elite vóór en na 1830, werd vervolgens getracht een aantal antwoorden te formuleren met betrekking tot het circulatieproces tussen elite en non-elite enerzijds en binnen de elite anderzijds, waarbij aandacht werd besteed aan de circulatie van sociale groepen en aan deze van personen en families. Trad er in 1830 een wezenlijke verandering op in de sociale samenstelling van de elite? En zo ja, welk was dan het recruteringsveld van die nieuwe elite? Werden er geheel nieuwe sociale groepen ingelijfd of ging het om nieuwe individuele leden uit andere sociale lagen? Was er sprake van een volledige aflossing van de gevestigde elite door een tegenelite, zoals tijdens revoluties meestal voorkomt of bleek de duurzaamheid van de oude politieke dynastieën integendeel zeer sterk? En in welke mate was de circulatie in verband te brengen met de veranderingen in het economische en het politieke bestel? Zo luiden de voornaamste vragen die we aan het materiaal stellen en die ten dele reeds konden worden beantwoord aan de hand van de analyse van de steekproef.

Dit universum werd opgebouwd met behulp van de volgende bronnen. Voor de uitvoerende macht werd de lijst opgesteld van al diegenen die tussen 1815 en 1835 een leidersfunctie hadden bekleed aan het koninklijk hof⁵, in de ministeries en de

5. Bij de samenstelling van deze lijsten, worden telkens de *Almanach de la cour de Bruxelles sous les dominations autrichienne et française, la monarchie des Pays-Bas et le gouvernement Belge de 1725 à 1840* (Brussel, s.a.) en de *Almanach royal de la cour, des provinces méridionales et de la ville de Bruxelles pour l'an 1830* (Brussel, s.a.) tot uitgangspunt genomen. De vermelde rubrieken waarvan de Belgische leden werden opgenomen, verwijzen dan ook altijd naar deze bronnen. Voor de leden van het koninklijk hof onder Willem I, waren dit: 1) commission établie pour la direction de la cour; 2) grands officiers de la cour; 3) chambellans de sa majesté; 4) adjudants de sa majesté; 5) cabinet du roi; 6) grand écuyer et pages; 7) grands maîtres de la maison de sa majesté la reine; 8) dames du palais de sa majesté la reine; 9) dames d'honneur de sa majesté la reine; 10) maison de s.a.r. le prince d'Orange. Onder Leopold I ging het om 1) grands officiers de la cour; 2) maison militaire du roi; 3) la maison de la reine.

ministeriële departementen, het voorlopig bewind⁶ en de lokale bestuursorganen⁷.

Voor de beoefenaars van de wetgevende macht werden voor dezelfde periode de leden van de staten-generaal, de provinciale staten, het nationaal congres, de kamer van volksvertegenwoordigers, de senaat en de gemeenteraden van een achttal dichtbevolkte steden bij de steekproef betrokken⁸. Voor de meeste van deze geciteerde instellingen kon een beroep worden gedaan op degelijke studies en repertoria die individuele biografische notities bevatten⁹. Voor de rechterlijke macht

6. Voor de periode 1815-1830 kwamen in aanmerking: 1) conseil du cabinet; 2) conseil des ministres; 3) secrétaires d'état; 4) min. de la justice: secrétaires généraux, référendaires, commissaires; 5) min. de la guerre: commissaires généraux, secrétaire général, directeurs, officiers supérieurs; 6) min. des affaires étrangères: secrétaire général, secrétaires, commissaires, référendaires; 7) min. de la marine: secrétaires généraux, commissaires, directeurs, employés généraux, référendaires, service des bureaux; 8) min. de l'intérieur: secrétaire général, bureaux du ministère, administrateurs du conseil d'administration, employés supérieurs, référendaires; 9) min. de l'instruction publique: commissaire général, secrétaire général, commissaire, directeurs des bureaux, inspecteurs en chefs; 10) min. de l'industrie nationale: directeur général, secrétaires, commissaires; 11) min. du waterstaat: secrétaire général, référendaire, administrateurs trésorerie générale, inspecteurs, teneurs des livres en chef, controleurs; 12) min. des finances: directeur général, secrétaire, inspecteurs généraux, inspecteurs des droits d'entrée, de sortie et des accises; 13) min. des finances: administrateurs, inspecteurs généraux, vérificateurs de l'administration de l'enregistrement et des domaines; 14) min. des finances: administrateurs, conservateur, inspecteurs de l'administration des eaux et forêts. Voor de periode 1831-1835 werden alle in de *Almanach de la cour de Bruxelles* opgegeven leden van de commission administrative (275) en het voorlopige bewind (276-282) opgenomen, evenals de leden van de ministeriële departementen onder de regent (296-299), en onder Leopold 1 (tot 1835) (322-332, 373-383).

7. Zowel voor de periode vóór als na 1830 gaat het om de provincie-gouverneurs en de districtscommissarissen (*Almanach de la cour de Bruxelles*, 248-253; 358-362).

8. De steekproef heeft betrekking op de raadsleden van de vier grootste steden (Antwerpen, Brussel, Gent en Luik) en op deze van vier middelgrote steden, waaronder twee Vlaamse (Brugge en Kortrijk) en twee Waalse (Bergen en Namen), met elk een verschillende graad van industrialisatie.

9. Voor de Belgische leden van de staten-generaal kon beroep gedaan worden op het voorlopige en onuitgegeven onderzoeksrapport van P. W. Meerts, 'Kamerleden 1815-1830. Een onderzoek naar de sociale en politieke achtergrond van de personen die zitting hadden in de staten-generaal van het verenigd koninkrijk der Nederlanden (1815-1830)' (Leiden, Afdeling staatkundig historische studiën van de faculteit der rechtsgeleerdheid, oktober 1977) 102. We danken ten zeerste de auteur voor de toelating tot inzage, evenals D. J. Roorda en J. Th. J. van den Bergh, die ons deze tekst respectievelijk signaleerden en ter hand stelden.

Met betrekking tot de leden van het nationaal congres, stelden we het erg op prijs dat M. Magits ons toestond gebruik te maken van de uitvoerige biografische notities, vermeld in de bijlage van zijn onuitgegeven doctoraal proefschrift 'De volksraad en de opstelling van de Belgische grondwet van 7 februari 1831. Een bijdrage tot de wordingsgeschiedenis van de Belgische constitutie' (2 dln.; Vrije Universiteit Brussel, 1977) 415-296.

Even uitvoerige biografieën over de leden van de kamer van volksvertegenwoordigers en de senaat worden door de onuitgegeven licentieverhandeling van R. Devuldere verstrekt: 'Biografisch repertorium der Belgische Parlementairen. Senatoren en volksvertegenwoordigers, 1830-1965' (10 dln.; Rijksuniversiteit Gent, 1965).

Minder eenvoudig verliep de identificatie van de gemeenteraadsleden van de bestudeerde steden. Dank zij de hulp van R. van Eenoo, waarvoor we hem danken, beschikten we over een aantal biografische gegevens uit zijn onuitgegeven doctoraatsverhandeling 'Partijvorming en politieke strekkingen bij de cijnskiezers te Brugge (1830-1893)' (3 dln.; Rijksuniversiteit Gent, 1968) De biografieën ver-

tenslotte werden 1° de magistraten van het opperste gerechtshof te Brussel en Luik en de daarvan afhingende hoven van eerste aanleg in aanmerking genomen en 2° de magistraten verbonden aan het verbrekingshof, de hoven van beroep en deze van eerste aanleg, opgericht in 1830¹⁰. Aanvullende gegevens, nodig voor de verdere identificatie van de aldus afgebakende machtselite en betrekking hebbende op de status, de economische positie, de opleiding en de politieke opvatting van de leden, werden gevonden in weer andere lijsten en repertoria. We vermelden onder meer de lijsten van de Zuidnederlandse adel¹¹, het repertorium met betrekking tot de grote aandeelhouders, commissarissen en directeurs van NV's¹², de kiezerslijsten van bestudeerde steden en de lijst van de hoogst gefortuneerden,

meld in L. Schepens, *De provincieraad van West-Vlaanderen, 1836-1921. Socio-politieke studie van een instelling en haar leden* (Tielt-Amsterdam, 1976, 365-636) zorgden voor belangrijke aanvullingen. Voor de Gentse raad diende de 'Lijst van leden van de Gentse gemeenteraad' in H. Balthazar, 'Het komen en gaan van het politieke personeel in de Zuidelijke Nederlanden doorheen tien regimewisselingen, 1787-1848' (Postgraduate onderwijs in de recurrente geschiedenis, dossier 6, Rijksuniversiteit Gent, 1978) 57-58) tot leidraad. Voor Kortrijk werd beroep gedaan op de biografische informatie in P. Vancolen, 'Politiek leven te Kortrijk, 1830-1884', *Handelingen koninklijke geschied- en oudheidkundige kring van Kortrijk*, XXXVI (1-348). Voor de overige steden geschiedde de reconstructie op basis van archivalia, biografisch georiënteerde krantenartikels uit de verkiezingscampagnes 1830-1836 en de kiezerslijsten. Antwerpen: rijksarchief Antwerpen, provinciaal bestuur, register van het personeel der stedelijke besturen, 1826-1830; stadsarchief Antwerpen, kiezingen, 1830-1839: *Journal d'Anvers*, 7 dec. 1830, 4. Bergen: stadsarchief Bergen, registre du conseil de régence, 1830; *Observateur du Hainaut*, 28 oktober 1830, 2; 31 oktober 1830, 1. Brugge: *Standaerd van Vlaanderen*, 16 november 1830, 3-4; *Journal des Flandres*, 14 november 1830, 3; 19 november 1830, 3. Brussel: stadsarchief Brussel, liste des conseillers communaux, 1830; procès-verbaux des élections de la régence, 1830; *Courrier des Pays-Bas*, 20 oktober 1830, 3. Gent: rijksarchief Gent, provinciaal bestuur, réorganisation des administrations provinciales, 1830. Luik: *Courrier de la Meuse*, 30 oktober 1830, 3; 1 november 1830, 2; *Journal de Liège*, 25 oktober 1830, 4; 2 november 1830, 3; *L'Union*, 27 oktober 1830, 2. Namen: rijksarchief Namen, provinciaal bestuur, événements de 1830; *Courrier de la Sambre*, 25 oktober 1830, 1; 30 oktober 1830, 1. Informatie over de politieke opstelling van de raadsleden werd verkregen via E. Witte, *Politieke machtsstrijd in en om de voornaamste Belgische steden, 1830-1848* (2 dln.; Brussel: Gemeentekrediet, 1973) 491-134.

10. De volgende categorieën werden bij het onderzoek betrokken: Periode 1815-1830: opperste gerechtshoven van Brussel en Luik: voorzitters, raadsheren, procureurs-generaal, advocaten-generaal, substituten; hoven van eerste aanleg: voorzitters, rechters, procureurs en substituten (*Almanach royal de la cour des provinces méridionales*, 1830, 119-209).

Periode 1830-1835: verbrekingshof (hof van cassatie): voorzitters, raadsleden, procureurs-generaal, advocaten-generaal; hoven van beroep: voorzitters, raadsheren, procureurs-generaal, advocaten-generaal, substituten; hoven van eerste aanleg: voorzitters en rechters, procureurs en substituten (*Almanach de la cour*, 333-354).

11. Liste des personnes ou familles dont les titres et la noblesse sont inscrits sur les registres du conseil suprême de noblesse et aux-quelles sont applicables les dispositions de l'arrêté royal du 26 janvier 1822, in *Almanach de la cour*, 186-213.

12. Biografische index personen, in J. Laureyssens, *Industriële naamloze vennootschappen in België, 1819-1857* (Interuniversitair centrum voor hedendaagse geschiedenis, Bijdragen LXXVIII; Leuven-Parijs, 1975) 539-743.

in casu de verkiesbaren voor de senaat waarvan eveneens een repertorium werd aangelegd¹³. Voor sommige categorieën van elite-leden moest een beroep worden gedaan op archiefdossiers, terwijl de informatie uit almanakken en wegwijzers in weer andere gevallen voor het onontbeerlijke documentatiemateriaal zorgde¹⁴.

Tot slot van deze inleiding wijzen wij er nog op dat de lezer niet zal worden gehinderd door het relaas van de gebeurtenissen van 1830, noch door een overzicht van de determinerende factoren die de revolutie de welbekende wending gaven¹⁵, indien deze niet rechtstreeks in verband kunnen worden gebracht met het onderwerp dat ter studie ligt. Op de verschillende etappes van het gezagswisselingsproces zullen wij evenmin terugkomen. Het is voldoende bekend dat de revolutie eind augustus 1830 werd ingezet met een sociale fase, gevolgd door een periode van onderhandelen en algehele onzekerheid; dat deze situatie eind september omsloeg in een agitatiebeweging geleid door de extremisten die aanleiding gaf tot wapengeweld in de Brusselse straten en de aftocht van het Nederlandse leger tot gevolg had; dat vanaf begin oktober de revolutionairen de nodige maatregelen troffen voor de vestiging van de nieuwe staat op binnenlands en buitenlands vlak; dat het voorlopig bewind en de constituante ondertussen een begin maakten met het opstellen van de grondwet; dat in januari 1831 een regent de uitvoerende taak overnam van het voorlopig bewind, tot de troonsbestijging van Leopold I op 21 juli van datzelfde jaar en dat de afloop van de daaropvolgende tiendaagse veldtocht het begin inluidde van een status quo-situatie die de feitelijke erkenning van het onafhankelijke België insloot.

1. *Het groot-grondbezit en de adel*

De eerste sociale groep die terzake geanalyseerd werd, had betrekking op de zeer gefortuneerde groot-grondbezitters en eigenaars van onroerend goed. België kende in de betrokken periode nog in hoofdzaak agrarische structuren. De grond vormde nog steeds het meest gevraagde investeringsgoed, terwijl een ruime meerderheid van de bevolking bedrijvig was in de landbouw. In een land met dergelijke economische structuren legde het groot-grondbezit vanzelfsprekend veel ge-

13. J. Stengers, e.a., *Index des éligibles au sénat (1831-1893)* (Académie royale des sciences, des lettres et des beaux-arts de Belgique. Commission de la biographie nationale; Brussel, 1975) 549.

14. *Almanach d'Anvers, 1830-1835* (Antwerpen, s.a.); *Almanach de Namur et de la province, 1830-1835* (Namen, s.a.); *Almanach de poche de Bruxelles, 1830-1835* (Brussel, 1830-1.836); *Almanach de la province et de la cour de justice supérieure de Liège, 1830* (Luik, s.a.); *Almanach du Hainaut, 1830* (Bergen, 1830).

15. Zie onder meer R. Demoulin, *Les journées de septembre 1830 à Bruxelles et en province. Etude critique d'après les sources* (Luik, 1934); J. Dhondt, 'Nieuw geluid over 1830', *De Vlaamse Gids* (1951) 181-186, 253-254; A. Smits, *1830. Scheuring in de Nederlanden. Holland stoot Vlaanderen af* (Brugge, 1950); A. Vermeersch, *Vereniging en revolutie. De Nederlanden 1814-1830* (Bussum, 1970); J. Willequet, *1830. Naissance de l'état belge* (Brussel, 1945); Witte, *Politieke machtsstrijd, I, Revolutionairen versus contrarevolutionairen. Analyse van een gezagswisselingsproces*, 17-134.

wicht in de schaal¹⁶. Deze groep viel nog grotendeels samen met de adelstand. Om dit te illustreren hoeft men slechts de groep der meest gefortuneerden na te gaan, met name diegenen die tussen 1832 en 1836 op de lijsten van de verkiesbare senatoren voorkwamen¹⁷. Zondert men de betalers van de volledige cijns af, dan neemt de adel nagenoeg 60% van het totaal in beslag¹⁸. Dit percentage daalt weliswaar enigszins als men er de betalers van een onvolledige cijns bij betreft, maar blijft zich toch rond de 50% bewegen¹⁹. Op basis van diezelfde lijsten constateert men bovendien dat het aantal adellijke grondbezitters dat zich met industriële, commerciële en financiële belangen gelieerd had, marginaal bleef. Meer dan 10% overschreed het kennelijk niet²⁰. Eveneens gering scheen het aandeel van de grondbezittende adel in de zogenaamde regentenklasse²¹, zodat men *grosso modo* kan stellen dat de afbakening van de rol van de adel bepaalde parallele resultaten oplevert voor de bepaling van het aandeel van het groot-grondbezit in de elite.

Uit de werking van het staatsbestel onder Willem I bleek trouwens duidelijk dat de sociaal-economische situatie weerspiegeld werd in de samenstelling van de elite. Een groot deel van de belangen van de aristocratie was immers veilig gesteld. Men denke slechts aan de samenstelling van de eerste kamer die een exclusieve adelskamer was, aan de expliciete vertegenwoordiging van de ridderstand in de provinciale staten en aan de kiescensusberekening die het grondbezit bevoordeelde.

Kwamen de Belgische adellijke bezitters van het grote onroerende goed als lid van de elite aan hun trekken vóór 1830: ziedaar de vraag die ons vooreerst interesseert en waarop positief kan worden geantwoord op basis van de volgende constatering. Het baart vanzelfsprekend weinig opzien dat er in de omgeving van de koninklijke familie bijna uitsluitend edellieden werden aangetroffen. Op-

16. Stengers, e.a., *Index des éligibles*, 9-15, 18-21, 104-135; J. De Belder, 'Adel en burgerij', in *Algemene geschiedenis der Nederlanden. Nederland en België 1840-1914. Eerste helft* (Haarlem, 1977) 78-83, 93-95.

17. Deze lijst werd samengesteld op basis van de *Index des éligibles* en omvat 781 personen. Hij bevat zowel degenen die de volledige census betaalden, als de verkiesbaren die zulks niet deden.

18. Het cijfer (59,1%) verschilt nauwelijks van het percentage dat G. Kurgan berekende voor 1842 (57,5%) in *Index des éligibles*, 111-112.

19. 389 op een totaal van 781, of 49,8%.

20. Volgens de berekening op basis van de opgave in de *Index des éligibles* zou dit percentage slechts 6,2 bedragen. De onvolledigheid van de beroepsopgave zette er ons toe aan een aanvullende steekproef te doen in de lijst van aandeelhouders in de industriële NV's tijdens de periode 1822-1836, (Laureyssens, *Industriële naamloze vennootschappen*). Het aantal edellieden overtrof er echter evenmin 8%.

21. Het aantal magistraten en hogere ambtenaren bedroeg samen 7,8%, maar ook voor deze cijfers geldt dat ze slechts een trend aanduiden en vermoedelijk hoger liggen, (cf. noot 20).

merkelijk was echter wel dat de Zuidnederlandse aristocraten er zeker niet ondervertegenwoordigd waren: hun aandeel klom ruw geschat zelfs op tot 67%²². Oude adellijke families als De Ribeaucourt, D'Assche, De Beaufort, De Chimay, De Grave, De Liedekerke, De Looz, De Marnix, De Snoy et D'Oppuers, De Trazegnies, De Villegas en D'Ursel kregen in deze kringen ruimschoots gehoor. De massale erkenning van adellijke titels en verheffing in de adelstand door Willem I hadden trouwens ook in het Zuiden plaats²³. In de vertegenwoordigende organen kwam de Belgische aristocratie al even goed aan haar trekken. In de eerste kamer lag haar deelname grondwettelijk vast, bedroeg het aandeel der leden met adellijke titel 98% en slaagde de vorst erin een evenwicht te bewaren tussen Noord en Zuid²⁴. Maar ook in de tweede kamer monopoliseerde de adelstand gemiddeld per provincie meer dan de helft van het totaal aantal mandaten²⁵. In de provinciale staten zetelden er, naast de afgevaardigden van de ridderstand, gemiddeld 40% adellijke grondbezitters als de vertegenwoordigers voor stad en platteland. Op het niveau van de lokale beleidsvorming eisten ze, in de steden althans, ruimschoots één vierde van de politieke macht op²⁶. In de regionen van de uitvoerende macht lag de situatie minder eenvoudig. Het is bekend dat Willem I zijn ministers bij voorkeur onder de Noordnederlandse regenten koos²⁷, terwijl de Belgische adel vrijwel niet aanwezig was op de ministeriële directieposten. De lokale gezagsfuncties daarentegen boden weer meer ruimte voor de adel: de Zuidnederlandse gouverneursposten waren voor drie vierde in zijn handen; de districtscommissarissen voor iets meer dan een derde en de burgemeestersfuncties zelfs voor drie vierde²⁸. Dat edellieden in het rechtsapparaat minder dan 10% van de posten in beslag namen, staft onze bewering dat de groep adellijke magistraten en ambtenaren vrij klein was.

Mag uit dit overtuigend te noemen aandeel van het adellijke grootgrondbezit in de machtselite nu geconcludeerd worden dat er in deze sociale groep geen oppositionele geluiden te horen vielen? Geenzins. Ook onder de Zuidnederlandse adel

22. We betrokken 204 functies in het onderzoek (cf. noot 5) en telden niet minder dan 138 Zuidnederlandse edellieden op deze posten. De 'Liste des personnes ou familles dont les titres et la noblesse sont inscrits sur les registres du conseil suprême de noblesse' diende voor de identificatie, evenals de *Index des éligibles*.

23. Meerts, 'Kamerleden, 1815-1830', 41-43.

24. *Ibidem*, 24, 41-43 (tabel II).

25. *Ibidem*, 24.

26. Antwerpen: 15%; Bergen: 20%; Brugge: 66%; Brussel: 20%; Gent: 33%; Kortrijk: 7%; Luik: 23%; Namen: 17%.

27. Meerts, 'Kamerleden, 1815-1830', 13.

28. Op uitzondering van Gent en Namen, waren de overige zes burgemeestersfuncties in handen van leden van de adelstand.

bevonden zich lieden die aan hun stand een grotere stabiliserende functie wilden toekennen, de absolutistische aanspraken van de vorst wilden afremmen en daarom bereid waren samen te werken met het toenmalige vroegliberalisme dat eveneens mechanismen wilde inbouwen tegen het vorstelijke absolutisme. Zeer conservatieve aristocraten, die hun oude standsprivileges wilden herwinnen en uitoefenen zoals tijdens het *ancien régime*, trof men trouwens eveneens aan²⁹. Het aloude bondgenootschap tussen kerk en adellijk grootgrondbezit gaf aanleiding tot oppositiebedrijvigheid bij weer een andere groep die zich tegen de gelaïciseerde staat keerde. Verzet tegen het bewind ontstond eveneens wegens de economische politiek van de regering, die voordelen bood aan de stedelijke burgerij, maar in mindere mate de belangen van landbouw en grondbezit in acht nam³⁰. Deze heterogene groep opposanten zette zich dus af tegen die andere groep 'verlichte' edellieden-grondbezitters die zich wel verzoenden met de bestaande situatie, waarin aan hun stand voldoende privileges werden gegeven om zich te kunnen neerleggen bij een zeer langzame opname van zeer gefortuneerde burgers in de machtselite. Sommige aanwijzingen laten toe te veronderstellen dat er in de schoot van het adellijke grondbezit toch wel 40 à 50% ontevreden te vinden waren³¹. Dat deze categorie even goed vertegenwoordigd was binnen de gevestigde elite, lijkt echter minder plausibel.

Deze verdeeldheid kwam duidelijk tot uiting tijdens de revolutionaire gebeurtenissen zelf. Een vergelijking tussen de houding van aristocraten gehuisvest in grote steden als Brussel, Antwerpen, Gent en Luik en deze van de katholiek gezinde plattelandsadel, toont inderdaad aan dat de scheiding onder meer rond de as van de hogervermelde tegenstellingen liep³². Stellen we vervolgens een overzicht op van de edellieden die direct en actief betrokken waren bij het proces van nationale gezagswisseling, dan blijkt dat het aandeel van het adellijke grootgrondbezit tot nu toe numeriek sterk onderschat is: met grote stelligheid kunnen wij beweren dat het één derde bedroeg³³. Welnu, een belangrijk deel van deze revolutionairen

29. Zie onder meer J. Bartier, 'Partis politiques et classes sociales en Belgique', *Res Publica*, X (1968) 33-106.

30. Vermeersch, *Vereniging en revolutie*, 23-26, 36-40.

31. P. W. Meerts berekende bijvoorbeeld dat 50% van de zuidelijke regeringsgezinden in de statengeneraal een adellijke titel bezaten (Kamerleden, 23-24).

32. Uit het overzicht van de orangistische edellieden, die lid waren van het nationaal congres of in gemeenteraden zetelden, blijkt dat deze voornamelijk geconcentreerd waren in deze grote steden, terwijl de lijst van actieve revolutionairgezinden (zie verder) het overwicht aanduidt van de plattelandsadel.

33. Tot de actieve Belgischgezinden rekenen we die leden van de elite die 1) aan de zijde der revolutionairen streden; 2) deel uitmaakten van een revolutionairgezind comité; 3) een bestuursfunctie vervulden onder het voorlopig bewind en de regent en 4) zich in het nationaal congres tegen de prins van Oranje opstelden. Onder de edellieden vielen 68 individuen in deze categorie. In het totaal omvatte de aldus gevormde steekproef 204 personen.

waren onbekenden in het *establishment* van het Verenigd Koninkrijk, terwijl het resterende vierde deel, dat dus wél openbare functies had bekleed, tot de ambtenarenstand, de magistratuur en de militaire overheid moest worden gerekend en eigenlijk dus een groter belangenparallellisme vertoonde met de groep intellectuelen dan met de landadel. Alle overige Belgischgezinden konden echter wél bij deze laatste groep ondergebracht worden, behoorden bovendien tot andere families en zelfs indien het in enkele zeldzame gevallen toch om dezelfde families ging, dan nog had men kennelijk te maken met jongere telgen of met de leden van een zijtak. De oude gevestigde adel liet grotendeels verstek gaan³⁴.

De deelname van een niet onbelangrijk deel van het grondbezit aan het revolutionaire proces enerzijds en de economische structuur van het land anderzijds, bracht dus ontegensprekelijk met zich mee dat de nieuwe staat niet levensvatbaar was zonder de effectieve medewerking van deze groep. De revolutionaire leiders hielden er dan ook terdege rekening mee. Bij de samenstelling van de gezagsorganen van het voorlopige bewind werden de revolutionair gezinde edellieden niet over het hoofd gezien³⁵, en bij de censusbepaling voor de verkiezingen van de constituante werden afdoende garanties ingebouwd voor een vertegenwoordiging van het grondbezit. Ondanks het burgerlijke karakter van het nationale congres bedroeg het aandeel der adelstand nog 37% en maakten de landeigenaars nageoeg één derde uit van de totale vertegenwoordiging in de constituante³⁶.

Deze niet te onderschatten positie van het grondbezit weerspiegelde zich begrijpelijkerwijs in de bepalingen van de grondwet. Er viel bij deze groep zeer zeker een bereidheid te constateren om zich aan te passen aan de maatschappelijke veran-

34. Collega P. Janssens (UFSAL/EHSAL, Brussel), die een studie voorbereidt over de Zuidnederlandse adel, is zo vriendelijk en behulpzaam geweest deze hypothese te toetsen aan zijn materiaal. Hij ging de anciënniteit na van 61 leden van de hofadel van Willem I en van 55 revolutionairgezinde edellieden. De resultaten, die hij ons ter hand stelde en waarvoor we hem ten zeerste danken, wijzen inderdaad in de vermelde richting. De hofadel bevatte 91,8% edellieden die hun titel verkregen hadden tijdens het *ancien régime*, terwijl slechts 8,1% na 1815 getiteld werd. Onder de *ancien-régime-adel*, waarvan de juiste anciënniteit bekend is, bezat 52,9% deze titel al onder de Bourgondische en Spaanse dynastieën; 47% werd tot de adel verheven door de Oostenrijkse dynastie. Bij de revolutionaire adel lagen de verhoudingen precies omgekeerd. Slechts 47% behoorde tot de adel van het *ancien régime*; 68% verkreeg zijn titel van de Oostenrijkse dynastie en slechts 31% bezat hem reeds voordien. Meer dan de helft (52,7%) werd tot de adelstand verheven na 1815. Het is bovendien opmerkelijk dat deze laatsten weliswaar de erkenning van hun adeldom aan Willem I te danken hadden, maar dat de vorst hen niet opnam in zijn hofadel.

35. Als voorbeeld kunnen geciteerd worden: graaf d'Andelot, graaf P. d'Arschot, graaf J. de Baillet, graaf A. de Celles, markies de Chasteleer, baron F. de Coppin, graaf F. de Mérode, baron G. de Stassart, baron A. de Vrière, baron E. d'Huart, baron J. Duvivier, baron J. Vanderlinden d'Hoogvorst.

36. Magits, 'De volksraad', I, 267.

deringen en te onderhandelen met de vertegenwoordigers van de burgerij, waarbij de zorg om radicale hervormingen te vermijden, vooropstond. Maar het doel van het adellijke en conservatieve grondbezit om een gematigde rol te spelen in een onvermijdelijk geworden burgerlijk parlementair stelsel, werd eveneens bereikt via de invoering van het bikamerale systeem. De senaat diende immers een conservatief tegengewicht te vormen, aangezien slechts de allerrijksten, en dus het grondbezit en de landadel erin konden zetelen. De zeer hoge census, evenals de bepaling dat deze census in hoofdzaak op grondbelastingen gebaseerd moest worden, zorgde er zelfs voor dat de fysiocratische opvatting, dat enkel de grondbezitter drager kon zijn van de staatsmacht, in praktijk werd gebracht³⁷. De machtspositie van deze groep in de wetgevende organen bleef dan ook na 1830 zeer groot. In de post-revolutionaire periode was de senaat inderdaad een bolwerk van de conservatieve landadel en het grondbezit, dat zijn belangen met kracht verdedigde. De landadel bezette voor 70% dit wetgevende lichaam; grondbezitters die zich op industrieel en financieel terrein begaven, namen slechts 13% in beslag, terwijl magistraten en ambtenaren hooguit 16% van de mandaten verkregen. Gezien deze laatste categorie voor vier vijfde uit edellieden bestond, bezat de adel niet minder dan 90% van de senaatszetels in deze periode³⁸. In de kamer bereikte de groep weliswaar niet langer het hoge percentage dat hij in de tweede kamer van de staten-generaal had ingenomen. Het grondbezit werd nu door 18% van de kamerleden vertegenwoordigd, waaronder 80% edellieden zaten en in het geheel bereikte de adelstand nog slechts 22% van de kamerzetels³⁹. Maar de remmende invloed die deze groep nu via de senaat kon uitoefenen, woog daar zeker tegen op. Ook in de lokale organen kwamen er aanvankelijk trouwens weinig essentiële wijzigingen in de omvang van deze sociale groep⁴⁰. Al met al werd haar machtspositie in 1830 dus eigenlijk niet zo fundamenteel aangetast als soms wel beweerd werd.

Anders was het echter gesteld met de individuen die deze elite samenstelden. Daar was wel sprake van wijzigingen, veroorzaakt door de verdeeldheid, binnen in de groep, over de opportuniteit van de gezagswisseling. Naast de revolutionairgezinden, die zoals we al zagen, meestal niet tot de gevestigde elite hadden behoord, stelde de andere helft van de adellijke landeigenaars zich orangistisch op.

37. De Belder, 'Adel en burgerij', 78-83; Stengers, e.a., *Index des éligibles*, 9-15, 18-21.

38. Voor de periode 1831-1834 telden we 66 senatoren, waaronder 46 grondbezitters, 8 industriëlen, 1 financier, 6 hogere ambtenaren en 5 magistraten; 59 onder hen droegen een adellijke titel.

39. Voor de periode 1831-1834 telden we 136 kamerleden, waarvan 31 een adellijke titel bezaten en 25 grondeigenaars waren, waarvan 20 tot de adel behoorden.

40. In steden als Luik en Gent daalde het aandeel van het grondbezit enigszins, maar deze daling werd ongedaan gemaakt door de toename in Bergen, Brugge en Brussel, waardoor het gemiddelde (20%) onveranderd bleef.

Een minderheid daarvan wilde zich op politiek vlak als dusdanig ook manifesteren en ambieerde mandaten om zich te kunnen verzetten tegen de gezagswisseling. De orangistische vleugel van het nationaal congres bestond dan ook voor meer dan de helft uit edellieden⁴¹ en in steden als Antwerpen en Brussel werd in 1830 een aantal adellijke orangisten verkozen⁴². Op langere termijn wonnen de voorstanders van een algehele abstinentiepolitiek, die onder geen beding wilden collaboreren met de opstandelingen, het pleit. Het resultaat is bekend: de leden van die oude elite vloeiden af en werden vervangen door de Belgischgezinde edellieden en landeigenaars, die met de vestiging van hun machtspositie reeds in 1830 een begin hadden gemaakt. Het zou bijna een decade duren vooraleer sommige leden van deze oude elite opnieuw geïntegreerd werden in het Belgisch politieke establishment⁴³.

Een zelfde individueel circulatieproces constateert men ten aanzien van de uitvoerende beleidsfuncties. De leden van de actieve revolutionairgezinde landadel kregen nu een kans⁴⁴. De groep leverde één derde van de nieuwe ministers en de regent; 10% van haar leden kwam terecht in de hofhouding van Leopold I; 22% begon een carrière in de generale staf van het leger; 14% opteerde voor de diplomatie; 12% bezette gouverneursposten of werd arrondissementscommissaris en 11 % kwam in de magistratuur terecht. Het lag voor de hand dat ze in al deze sectoren dikwijls de plaatsen innamen van de afgezette of ontslagnemende orangistische adel.

Voor wat het groot-grondbezit en de landadel betreft, kan ons inziens uit deze analyse dus wel geconcludeerd worden dat zijn aandeel in de elite, globaal gezien, zeker niet noemenswaard achteruitging. Qua individuele samenstelling daarentegen viel er wel een bepaalde verschuiving op te merken: de helft van de gevestigde families en/of van de individuele leden verdween in 1830 uit de toplaag; de nieuwe leden werden gerecrueteerd uit andere families op basis van politieke motieven en er had tevens een doorbraak plaats van de leden van de recentere adel ten nadele van de oude adel.

41. Magits, 'De volksraad', I, 278-280.

42. Witte, *Politieke machtsstrijd*, 80-85.

43. Alhoewel dit onderwerp nog nooit systematisch onderzocht werd, zijn er toch enkele gegevens bekend die in deze richting wijzen. In de omgeving van het hof van Leopold I verschijnt in het begin der jaren veertig opnieuw een aantal leden van de vroegere hofhouding van Willem I en de prins van Oranje, terwijl de Brusselse gemeenteraad rond diezelfde periode een come-back van adellijke orangisten meemaakte (Witte, *Politieke machtsstrijd*, 127, noot 292).

44. Het gaat om dezelfde groep als vermeld in noot 33.

2. De commerciële, industriële en financiële burgerij

Vooraleer met de afbakening van de rol van de tweede sociale groep van wal te steken, is het misschien nuttig even in herinnering te brengen dat rond 1830 een bepaalde toplaag, bestaande uit leden van de hogere burgerij, qua rijkdom kon concurreren met het groot-grondbezit. België was bovendien bezig de drempel naar een jonge industriëatie te overschrijden. In de textielsector waren er al enkele volwassen takken van nijverheid, terwijl de Henegouwse en Luikse metaal- en steenkoolindustrie in een versnelde evolutie verkeerde, die gestimuleerd werd door de vorst. In de groothandel van Antwerpen, Brussel, Gent en Luik waren eveneens een aantal grote fortuinen opgebouwd, die deze negotianten ook tot leden van het economisch establishment verhieven⁴⁵. De industrieel-kapitalistische plannen die Willem I koesterde en die via de oprichting van de Société Générale ook ten dele gerealiseerd werden, versterkten de positie van de bankiers en financiers, die in alle commerciële centra aangetroffen werden⁴⁶. Dat deze groep naar alle waarschijnlijkheid in aantal vrij beperkt was, lijkt zijn aandeel in de lijst der allerrijksten aan te wijzen: in 1832 overschreed het nauwelijks 15%⁴⁷. Dat een zeer dynamische beweging zich echter meester maakte van deze sociale categorie en haar uitbreiding nakende was, bewees de veel aanzienlijker laag rijke burgers die zich juist onder deze toplaag bewoog⁴⁸.

Indirect oefende deze hoge burgerij weliswaar invloed uit op de hantering van de macht, getuige bijvoorbeeld de economische regeringspolitiek, maar van een directe opname in de machtselite was slechts sprake voor zover het de leden van een kleine toplaag betrof. Hun rijkdom bracht hen wel tot in de vertegenwoordigende lichamen. Het patentrecht, een belasting geheven op de winsten van burgerlijke activiteiten, werd echter niet meegerekend bij de bepaling van de census⁴⁹, zodat een veel ruimere laag van burgers verstoken bleef van politieke inspraak. Ter illustratie enkele voorbeelden. In de eerste kamer bereikte het aandeel van de economisch actieve burgerij slechts 2% en in de tweede kamer vinden we slechts een beperkt aantal leden van de toplaag terug: Antwerpen, Luik en

45. Voor een overzicht van de economische evolutie in het Zuiden, zie R. Demoulin, *Guillaume Ier et la transformation économique des provinces belges, 1815-1830* (Luik, 1938).

46. J. Laureyssens, 'Le crédit industriel et la Société Générale des Pays-Bas pendant le régime hollandais, 1815-1830', *Revue belge d'histoire contemporaine - Belgisch tijdschrift voor nieuwste geschiedenis*, III (1972) 119-140.

47. Alhoewel er wegens de onvolledige beroepsopgave aan deze cijfers geen absolute waarde mag toegekend worden, blijft het toch een aanduiding dat de lijst van verkiesbaren voor de senaat op 781 personen slechts 50 industriëlen vermeldt (6%), 52 handelaars (6%) en 25 bankiers (3%).

48. De Belder, 'Adel en burgerij', 85-86.

49. Art. 23 van het reglement voor de stedelijke administraties bepaalde expliciet dat de patentbelasting niet opgenomen moest worden bij de censusberekening. (*Moniteur belge*, 10 febr. 1838, supplement).

Brussel werden door een paar negotianten vertegenwoordigd, Luik en Bergen stuurden een aantal industriëlen en Brussel vaardigde bijvoorbeeld drie bankiers af. Hun gemiddeld aandeel bedroeg hooguit 9% in de staten-generaal⁵⁰. In de provinciale staten lag hun aandeel in de stedelijke afvaardiging wel aanzienlijk hoger (ca. 20%)⁵¹, en op lokaal vlak was er sprake van een zekere doorbraak: in de bestudeerde raden schommelde het gemiddelde rond 27%⁵².

Ook voor deze groep gold dat er geenszins eensgezindheid heerste ten aanzien van 1830. De toplaag stelde zich bijna unaniem anti-revolutionair op, zodat er bijna geen leden van deze elite-groep zijn aan te duiden die bedrijvig waren tijdens de revolutiemaanden. De oorzaken zijn bekend. Om economische redenen vonden ze een afgescheiden België niet levensvatbaar. De meerderheid zwoer dan ook bij de unie met Nederland; een subgroep Waalse industriëlen, die voornamelijk in Frankrijk afzetmarkten vonden, zochten het in een hereniging met de zuiderbuur en kleefden het zogenaamde reunionisme aan⁵³. Zonder te willen beweren dat we talrijke leden van de minder gefortuneerde burgerij onder de actieve verzetsleiders van 1830 aantreffen⁵⁴ - hun commerciële en industriële bedrijvigheid weerhield hen waarschijnlijk van actieve participatie - zijn er desondanks toch een aantal gegevens die erop wijzen dat zij in de verzetsbeweging wel een middel zagen om voor hun groep politieke macht op te eisen. Hun latente instemming mag dan ook niet over het hoofd gezien worden als factor in de machtsoverdracht.

Een speciale vermelding verdient het optreden van het groepje Brusselse bankiers, waarvan de latere Société Générale-directeuren F. Meeus en J. Coghen de spil vormden. Vonden ze dat de noordelijke gezagsdragers en meer bepaald het Oranje-huis te veel invloed had op de werking van de bank of zagen ze in een eventuele gezagswisseling een springplank om zelf meer financiële inspraak en winsten te verkrijgen? Wat ook hun motieven waren, het staat alleszins vast dat ze leidersfuncties bekleedden tijdens de revolutionaire gebeurtenissen, meer zelfs dat ze hun positie en relaties in de internationale bankwereld dienstbaar hebben gemaakt aan de revolutie en de Belgische onafhankelijke staat op het cruciale ogenblik van de nodige financiële middelen hebben voorzien voor de uitbouw van het overheids- en militair apparaat. De leningen die de Société Générale en de

50. Meerts, 'Kamerleden 1815-1830', tabel 15.

51. Het cijfer geeft slechts een voorlopige estimatie aan, gezien het aantal niet geïdentificeerde leden van de provinciale staten te hoog lag.

52. Antwerpen: 24%; Bergen: 33%; Brugge: 15%; Brussel: 35%; Gent: 30%; Kortrijk: 50%; Luik: 27%; Namen: 18%.

53. Witte, *Politieke machtsstrijd*, I, 73-80.

54. In vergelijking met het aandeel van de intellectuele burgers, was hun deelname marginaal te noemen.

Rothschilds België toestonden in 1831, redden het revolutionaire bouwwerk, maar ze brachten tevens de nieuwe staat onder de financiële heerschappij van deze bankiershuizen, waarvan Meeus en Coghen de directe spreekbuizen werden⁵⁵. In de strijd om het financiële leiderschap gaf 1830 dus wel degelijk enige verandering te zien op het persoonlijke vlak.

Resulteerde er uit de houding van de hogere burgerij in 1830 nu ook een wijziging in haar aandeel als groep in de elite? Zonder enige twijfel, alhoewel de numerieke toename geenszins overdreven mag worden. Om twee redenen was ersprake van een zekere uitbreiding. De indirecte steun van een aanzienlijk deel van deze burgerij aan de verzetsleiders, waarover we het verder nog zullen hebben, verplichtte dezen met haar rekening te houden. Het voorlopig bewind verruimde het kiezerskorps dan ook in haar richting. De census bleef nagenoeg even hoog⁵⁶, maar het patent werd nu wel opgenomen in de berekening⁵⁷ zodat er in grote steden als Brussel minstens sprake moet geweest zijn van een verdubbeling van het kiezerskorps⁵⁸. Een politieke doorbraak van de leden van deze burgerij was voortaan mogelijk via het kiezerskorps. De orangistische en reunionistische houding vormde, paradoxaal genoeg, de tweede oorzaak van een numeriek sterkere deelname van de burgerij aan het proces van besluitvorming. Vonden de leden van de topklaag het vóór 1830 wellicht minder belangrijk om rechtstreeks politieke mandaten te veroveren, nu er over het economische lot van het zuiden beslist werd, wilden ze er integendeel wel direct bij betrokken zijn om hun belangen veilig te stellen.

Beide factoren verklaren waarschijnlijk in hoge mate waarom het nationaal congres voor bijna 20% samengesteld was uit handelaars, industriëlen en

55. B. Gille, *Lettres adressées à la Maison Rothschild de Paris par son représentant à Bruxelles*, I, *Crise politique et crise financière en Belgique* (Interuniversitair centrum voor hedendaagse geschiedenis, Bijdragen XIX; Leuven-Parijs, 1961) xvi -xvii.

56. Witte, *Politieke machtsstrijd*, I, 54; Magits, *De volksraad*, 37.

57. '... par la liberté de leurs majestés le roi Guillaume et Charles X la patente avait été retranchée du cens électoral, non parce qu'ils la considéraient comme impôt indirect, mais parce que tel était leur bon plaisir. C'est pour effacer ce grief que le Congrès a dit 'patentes comprises'. (A. Gendebien in de kamer van volksvertegenwoordigers, 9 febr. 1838, *Moniteur beige*, 10 febr. 1838, 4.) Voor de besluiten van het voorlopig bewind terzake, zie *Bulletin des arrêtés et actes du gouvernement provisoire de la Belgique, 1830-1831*, 8 oktober 1830 en 10 oktober 1830. Cf. eveneens Stengers, e.a., *Index des éligibles*, 26-29.

58. Een systematisch onderzoek naar de numerieke uitbreiding van het kiezerskorps ten gevolge van deze kieswetwijziging werd nog niet doorgevoerd. Aan de hand van cijfers voor Brussel kan echter een volgende trend aangeduid worden: vóór 1830 telde het kiezerskorps nog geen 1.000 leden; in 1830 klom dit aantal op tot 2.900, waaronder 530 bekwaamheidskiezers. Van een verdubbeling gewagen, is dus zeker niet overdreven.

bankiers⁵⁹. Een aandeel dat in vergelijking met de tweede helft van de negentiende eeuw weliswaar nog zeer bescheiden was, maar anderzijds was de stijging ten opzichte van de periode vóór 1830, toen zichtbaar. In het parlement groeide het percentage van deze groep trouwens eveneens aan⁶⁰. Het duidelijkst was de doorbraak van de burgerij en vooral van de contra-revolutionaire burgerij echter in de steden. Men mag inderdaad niet uit het oog verliezen dat slechts in de helft van het aantal grote steden een revolutionaire meerderheid tot stand kwam in 1830⁶¹. En aangezien de overgrote meerderheid van deze burgerlijke mandatarissen hun zetels wist te behouden na de definitieve voltrekking van de gezagswisseling, of vervangen werd door burgerlijke orangisten en reunionisten⁶², staat men hier dus voor de ogenschijnlijk ongerijmde situatie dat de bourgeoisie haar vermogen tot regeren wist uit te breiden in weerwil van de revolutie. Houdt men geen rekening met de al dan niet oppositionele stellingname van deze burgerij, dan constateert men bovendien dat het percentage in de bestudeerde stadsraden gemiddeld van 27% tot 37,8% steeg⁶³.

Maar om het even of ze nu deel uitmaakten van de toplaag of niet, of ze orangist, reunionist of belgicist waren, ze ondersteunden allen de liberale standpunten in de vertegenwoordigende lichamen. Ze gingen daarbij te werk als typische vroegliberalen, die wel wisten dat de aristocratie en het grootgrondbezit een niet te onderschatten machtsfactor vormden, waaraan de nodige toegevingen moesten gedaan worden, wilden ze een staatsstructuur in het leven roepen die op lange termijn aan de burgerlijke groepen in de bevolking ruime expansiemogelijkheden bood. Dat België in 1831 een burgerlijke, constitutionele monarchie werd, was dan ook mede het resultaat van hun politieke opstelling. De landadel bleef aanvankelijk nog een belangrijk deel van de macht in handen houden, maar de wetgeving op electoraal vlak en de invoering van een kamer van volksvertegenwoordigers, waarin de burgerij ruimschoots aan bod zou kunnen komen, zorgden theoretisch voor de bestending van de doorbraak van 1830.

Merkwaardig genoeg vond deze verschuiving bijna geen enkele weerklank op het vlak van de uitvoerende macht. In vergelijking met de periode vóór 1830 is er zelfs sprake van een status quo. Zien we de leden van de hogere burgerij in de

59. Magits, 'De volksraad', 267.

60. Zowel in de kamer als in de senaat bedroeg zijn aandeel 13%, een verschil van 4% in vergelijking met de toestand in de staten-generaal.

61. Ter illustratie enkele cijfers met betrekking tot de politieke machtspositie van de contrarevolutionairen: Gent: 85%; Sint-Niklaas: 66%; Antwerpen: 60%; Doornik: 60%; Bergen: 50%; Luik: 40%; (Witte, *Politieke machtsstrijd*, I, 81).

62. Witte, *Politieke machtsstrijd*, II, 11-17.

63. Cf. noot 52. Aandeel na 1830: Antwerpen: 64%; Bergen: 40%; Brugge: 40%; Brussel: 30%; Gent: 39%; Kortrijk: 78%; Luik: 45%; Namen: 35%.

tweede helft van de eeuw ministerposten bekleeden en een zeer nauwe verwevenheid optreden tussen de uitvoerende macht en het industriële, financiële en commerciële kapitaal, rond 1830 oefende ze kennelijk nog invloed uit via tussenpersonen, waarover we het nog zullen hebben. Qua individuen ten slotte trad er vanzelfsprekend wel een wisseling op, veroorzaakt door de uitbreiding. De oude leden van de elite bleven voor een groot deel behouden, maar nieuwe burgerlijke families traden naar voren bij de werving van de nieuwe individuele leden. Kortom, we staan hier voor een sociale groep die in 1830 ontegensprekelijk mobiel is geweest, zowel dank zij de revolutie als dank zij het verzet tegen de revolutie. De combinatie van beide factoren stond een zekere verruiming inzake recrutering toe en een toename van haar machtspositie, die echter ook weer niet overschat mag worden aangezien ze zich in de post-revolutionaire fase nog hoofdzakelijk op stedelijk vlak afspeelde en in veel mindere mate op nationaal niveau.

3. *De intellectuele elite*

De sociale groep die zich in 1830 op een opmerkelijke wijze heeft weten uit te breiden in de elite is ontegensprekelijk deze der intellectuelen geweest. Een zeer heterogene groep die dan ook op een genuanceerde manier aangepakt dient te worden. Onder deze categorie rangschikt men meestal al diegenen die een universitaire opleiding genoten, waardoor ze geschikt werden voor de uitoefening van de zogenaamde vrije, professionele beroepen en hogere ambten. De intelligentsia vormt er een subgroep van die zich hoofdzakelijk bemoeit met de ideologie en de cultuur van de maatschappij, waarbij de 'hogere' niveaus (schrijvers, kunstenaars, geleerden, etc.) weer onderscheiden worden van de 'lagere' intelligentsia (onderwijsmensen, journalisten, etc.). Het is dan ook deze begripsomschrijving die we hier hanteren⁶⁴. De heterogeniteit van de groep is echter al even groot als het sociaal-politieke engagement van haar leden in overweging wordt genomen. Men stelt namelijk vast dat de intellectuelen feitelijk zoveel groepen vertegenwoordigen als er in de maatschappij voorkomen en dat dit specifieke engagement bepaald wordt door allerlei factoren die onder meer betrekking hebben op sociale afkomst, opleiding, werkkring, beroepsrelaties en dergelijke. Deze stelling wordt door de groep intellectuelen van 1830 althans niet ontkracht. Voorbeelden van advocaten en notarissen in nauw contact met en in dienst van de conservatieve adel en het grootgrondbezit zijn zeker aanwijsbaar. Het aantal beoefenaars van vrije beroepen dat de politieke belangen van de industriële en financiële burgerij verdedigde, groeide kennelijk aan. Loyale ambtenaren die om het even welke staat wilden dienen en uit hoofde hiervan reeds verschillende regimes hadden

64. Th. Geiger, *Aufgaben und Stellung der Intelligenz in der Gesellschaft* (Stuttgart, 1947).

overleefd, treft men eveneens aan⁶⁵. Voorbeelden van jonge intellectuelen, die het opnamen voor de economisch en politiek onmondig gehouden lagere sociale lagen en ook de belangen van de arbeiders verdedigden, waren er tenslotte ook nog⁶⁶. Welke de precieze krachtsverhouding tussen de verschillende groepen was, valt wegens een gebrek aan voldoende elementen uit het leven van de behandelde individuen, moeilijk te schatten.

Maar anderzijds constateert men eveneens dat de intellectuelen, mits met inachtnaam van deze onderlinge verschillen, ook eigen groepsbelangen nastreefden en precies daarvan leverde 1830 een sprekend bewijs. Zoals uit de reeds aangehaalde resultaten gebleken is, bood de elite tijdens het regime van Willem I weinig ruimte aan Zuidnederlandse intellectuelen die afkomstig waren uit sociale lagen die zich qua rijkdom en sociaal aanzien beneden het establishment bevonden. Op een paar uitzonderingen na, hadden ze geen toegang tot de hoogste politieke kringen. In de staten-generaal bezat weliswaar één derde van de leden een juridisch diploma en behoorde 18% tot de magistratuur⁶⁷, maar het relatief hoog aantal edellieden onder heji wijst erop dat het in hoofdzaak om leden van de oudere, gevestigde magistratenfamilies ging. Nagenoeg een zelfde situatie constateert men ten aanzien van de vertegenwoordiging van de Zuidnederlandse ambtenarenstand in de staten-generaal⁶⁸. De stedelijke raden vertoonden een zelfde beeld: de magistraten en ambtenaren bezetten één vierde van de mandaten, maar behoorden allen tot de hoogste categorieën⁶⁹. In Luik en Brussel bijvoorbeeld zelden de aanwezige magistraten overwegend in het opperste gerechtshof. Men mag wel veronderstellen dat een aantal sociaal lager gekwalificeerde intellectuelen als ambtenaar aanwezig was in de ministeriële departementen, maar men herinnert zich tevens wellicht dat het flagrante gebrek aan evenwicht tussen Noorden en Zuidnederlandse functionarissen één van de bekende grieven was van de opstandelingen⁷⁰.

In de hoogste regionen van de centrale en regionale besturen werden ze dus kennelijk geweerd, een toestand die enkel gecompenseerd werd door hun aanwezig-

65. L. François, 'Politieke integratie of exclusie? Belgische notabelen tussen 1785 en 1835', *Revue Belge d'histoire contemporaine, Belgisch tijdschrift voor nieuwste geschiedenis*, VII (1977) 1-2, 155; Balthazar, 'Het komen en gaan van het politieke personeel', 25, 28-29, 35-36.

66. E. Witte, 'De Belgische radikalen: brugfiguren in de democratische beweging, 1830-1847', *Tijdschrift voor geschiedenis* (1977) 19-26.

67. Meerts, 'Kamerleden 1815-1830', tabel 12.

68. Men constateert trouwens een frappante ondervetegenwoordiging van het aantal Zuidnederlandse ambtenaren in de staten-generaal. Voor het Noorden loopt dit percentage op tot 18,5. (Meerts, 'Kamerleden 1815-1830', tabel 12).

69. Antwerpen: 26%; Bergen: 26%; Brugge: 16%; Brussel: 22%; Gent: 33%; Luik: 31%; Namen: 23%.

70. Vermeersch, *Vereniging en revolutie*, 41-72.

heid in de onderste niveaus van de geregionaliseerde diensten (belastingen, kadaster, bosbouw, etc). Het volgende beeld dringt zich bijgevolg op: de jonge, Zuidnederlandse intellectueel, die niet afkomstig was uit de gevestigde elite, was nagenoeg de uitgeslotene van het regime. Numeriek moest zijn groep echter niet onderschat worden. In grote steden telde het kiezerskorps meestal nog geen 1.000 leden, terwijl het aantal universitair gediplomeerden er tussen de 300 en 500 leden bedroeg⁷¹.

Deze groep was niet alleen uitgesloten van deelname aan de elite, maar zij had bovendien ook wéinig kans opgenomen te worden in het staatsambtenarenapparaat. A. Vermeersch wees erop dat hun carrièremogelijkheden als Franssprekenden, opgeleid volgens een Frans cultuurpatroon, vrij beperkt waren. In de systematische vernederlandsing van het sociale en administratieve leven moeten ze dan ook een rechtstreekse bedreiging voor hun eigen ontplooiing gezien hebben. Hun uitzichten op een politieke carrière waren al even somber. Het vorstelijk absolutisme en de macht, geconcentreerd bij de adel en de grote fortuinbezitters, vormden meestal onoverbrugbare barrières bij hun streven om politieke verantwoordelijkheid te dragen vanuit hun intellectuele competentie. Hun politieke frustraties uitten ze via geschrijf in de pers, hetgeen dan ook weer verklaart, waarom de inkrimping van de persvrijheid door Willem I hen bovenmatig hinderde⁷².

Hun feitelijke tweederangspositie in het staatsbestel vormde naar alle waarschijnlijkheid dan ook de basis voor hun heftige tegenstand tegen de regering. Het was voornamelijk in hun rangen dat de actieve tegen-elite groeide en er duidelijk naar een machtsverschuiving gestreefd werd. Over de finaliteit van deze machtsverschuivingen waren de meningen verdeeld. Ruwweg kwam het hierop neer. De jonge intellectuelen waren het er over eens dat de autoritaire structuur van het regime ontmanteld moest worden, evenals trouwens het machtsmonopolie van de heersende elite, zodat de sociale lagen die zij vertegenwoordigden eveneens inspraak konden krijgen. Deze eis zetten ze om in de bekende concrete voorstellen voor volkssouvereiniteit, een parlementair regime gekoppeld aan ministeriële verantwoordelijkheid en de erkenning van de daarbij aansluitende vrijheden. De overgrote meerderheid stelde zich daarbij op als verdedigers van de reeds eerder geciteerde grote en middelgrote burgerij, in wie ze hun onmiddellijke bondgenoten erkenden. Hun eisen waren dan ook aangepast aan de noden en expansiemogelijkheden van deze sociale groep. De zeer liberale geest waarin deze intellectuelen aan de universiteiten van Luik en Gent werden opgeleid, versterkte ontegen-

71. Witte, *Politieke machtsstrijd*, II, 10.

72. Vermeersch, *Vereniging en revolutie*, 44-45, 52-55.

sprekelijk dit samengaan. Ook voor hun was het dus evident dat de machtsverschuiving in het voordeel van de burgerij moest gaan, waartoe ze zichzelf immers rekenden. Een gedeelte onder hen - men kan hen op één vierde schatten⁷³ - engageerde zich met de lagere middenklasse en de laagste sociale lagen en ijverde dus voor de realisatie van democratischer sociale en politieke vormen. Ze hielden er republikeinse ideeën op na en zochten aansluiting bij de vroeg-socialistische gelijkheidsidealen van jacobijnse origine⁷⁴. Tot slot moet er gewezen worden op de tweespalt die er in hun rangen heerste ten aanzien van de rol van de kerk en het groot-grondbezit. Een actieve groep kwam op voor de belangen van deze laatste elite; anderen bleven voorstanders van de laïcisenngspolitiek, die in het verlengde lag van de burgerlijke samenleving. Maar ook ten aanzien van deze scheidingslijn is het vooralsnog riskant uitspraken te doen over de exacte verhouding tussen beide kampen.

Men kan zonder gevaar voor overdrijving stellen dat deze intellectuelen hét centrum vormden voor de revolutionaire bedrijvigheid in 1830⁷⁵. Dit was al duidelijk het geval in de voorbereidende fase. Uit hun midden werden actiegroepen opgericht die op een vakkundige wijze oppositienetwerken uitbouwden, gecentraliseerd rond oppositiebladen. In alle steden zonder uitzondering beheersten ze trouwens de verzetscomités. Binnen de groep werd er bovendien hard gewerkt aan de voorbereiding van massalere verzetsacties, waarbij men zich van de steun van een ruimere en ook niet-intellectuele achterban verzekerde. Een grote dosis politiek vakmanschap was hun daarbij niet vreemd. Zij waren het trouwens ook die vervolgens aan de revolutie richting gaven. Zulks uitte zich 1° in hun succesvolle pogingen om het sociale oproer van augustus in revolutionaire zin te kanaliseren; 2° in de leiding die ze verwierven binnen het apparaat dat het oproer onderdrukte (de burgerwacht); 3° in de onttronning van het legale gezag en het voeren van oppositie via de aldus uitgeholde structuren; 4° in de uitbouw van een revolutionair machtscentrum dat de tegen-elite leverde; 5° in hun leidinggevend optreden in de definitieve ontmantelingsfase van de instellingen en 6° in hun koortsachtige bedrijvigheid om hun gezag veilig te stellen na de aftocht van het leger.

Niets lag dan ook meer in de lijn der verwachtingen dan dat ze ook de spil vormden tijdens de stichtingsfase van de nieuwe staat. Ze versterkten de basis van hun macht in het voorlopig bewind door zich te alliiëren met katholieke en adellijke opposanten en consolideerden hun positie door de onmiddellijke invoering van een censitair en bekwaamheidskiesstelsel dat aan alle gediplomeerden toegang tot

73. Zulks op basis van de totale groep intellectuelen die zich in 1830 actief revolutionair opstelden. Zie verder noot 87.

74. Witte, 'De Belgische radicalen', 23-25.

75. Witte, *Politieke machtsstrijd*, I, 33-46.

de kies verrichtingen verschaft⁷⁶. De grondwetscommissie hielden ze volledig in hun sfeer door de exclusieve benoeming van leden uit hun verzetsgroep⁷⁷. Het lokale proces van machtswisseling - een onmisbare schakel om het nieuwe regime in het zadel te houden - hadden ze eveneens geheel onder controle. De commissarissen, belast met de abdicaties, de zuivering van de plaatselijke machthebbers en hun vervanging door betrouwbare patriotten, kwamen bijna allen uit hun groep⁷⁸. Een zelfde geslaagde activiteit nam men waar in het militaire apparaat, in de diplomatieke sfeer en de financiële sector, waar ze contacten legden en onder meer leidersfuncties bezorgden aan de eerder geciteerde bankiers⁷⁹.

In de constituante benutten ze eveneens alle kansen. Als leden van het voorlopig bewind bepaalden ze immers zelf de toegangscriteria. Het bekwaamheidskiesstelsel verschaftte hun die toegang, aangezien alle beoefenaars van vrije beroepen zonder enige restrictie lid waren van het kiezerskorps en het, om hunnentwege, toegestaan werd dat de leden van de uitvoerende macht, ambtenaren inclusief, in de vertegenwoordigende lichamen zetelden⁸⁰. Het landelijke gemiddelde van deze bekwaamheidskiezers benaderde in de steden 20% van het totale kiezerskorps en schommelde in sommige arrondissementen tussen 30 en 40%⁸¹. Het is dus niet verwonderlijk dat ze en door deze bepalingen en door hun electorale bedrijvigheid in de patriottische kiesverenigingen, in de constituante doorbraken. In het nationaal congres was 43,2% van de leden gediplomeerd. Ambtenaren, magistraten en beoefenaars van vrije beroepen maakten op enkele procenten na, de helft uit van de vergadering, terwijl de advocaten alleen al één derde voor hun rekening namen. De nieuwkomers in het congres - en zij maakten in totaal de helft uit van de vergadering - behoorden voor 80% tot deze beroepsgroepen⁸². Dat er sprake was van een elite-circulatie, ligt dus voor de hand.

Even opmerkelijk was echter het feit dat vrijwel uitsluitend de gematigde, tot een compromis genegen figuren uit de groep doorbraken en de radikalere afgewezen werden. De 'Real Politiker' haalden het, dat wil zeggen diegenen die zich bewust waren dat er toegevingen gedaan moesten worden aan het verlichte deel van de adel en het grondbezit en aan de leden van de grote en middelgrote burgerij, ter handhaving van hun eigen machtspositie. Voor democratische idealen was er niet langer plaats. Zeldzaam waren dan ook diegenen die trouw bleven aan hun uitgangstellingen. Het rijk was integendeel aan de compromisgezinden zoals No-

76. *Ibidem*, 53-59; *Bulletin. Gouvernement provisoire*, 1830, 8 en 10 oktober 1830.

77. Magits, 'De volksraad', 343-345.

78. Witte, *Politieke machtsstrijd*, I, 46-56.

79. Gille, *Lettres adressées à la Maison Rothschild*, XII-XXVII.

80. Magits, 'De volksraad', 63-64.

81. Witte, *Politieke machtsstrijd*, II, 10.

82. Magits, 'De volksraad', 267, 273.

thomb, Rogier, Lebeau, Devaux en zelfs Gendebien kunnen we erbij rekenen. De radicale groep, bestaande uit republikeinen en democraten, was binnen het nationaal congres immers tot een minderheid gereduceerd, waarmee niet echt rekening gehouden hoefde te worden. De meerderheid van deze intellectuelen was er tevreden mee dat er uit het compromis met de conservatieve krachten een burgerlijke staat tevoorschijn kwam die, op langere termijn althans, in het voordeel van de bourgeoisie zou kunnen functioneren. De doorbraak van deze sociale groep zette zich ook na 1830 door in de vertegenwoordigende instellingen. Ondanks de afschaffing van het capaciteitsstelsel voor de kamer van volksvertegenwoordigers, zette het lidmaatschap van het voorlopig bewind en van het nationaal congres de poort open voor de intellectuele patriotten. De kamer van volksvertegenwoordigers vertoonde tussen 1831 en 1834 nagenoeg hetzelfde sociale beeld als de constituante: 23% hoge ambtenaren, 20% magistraten, 23% beoefenaars van vrije beroepen, wat het totale aandeel van de groep op 66% bracht⁸³. In de stedelijke raden eisten ze naar verhouding nog meer politieke macht op. Daar waar de revolutionairen de verkiezingen wonnen, boekten zij de meest overtuigende successen: ongeveer 70% van de nieuwe mandatarissen behoorden er tot hun sociale categorie, terwijl het gemiddelde aandeel van de groep tot 34% steeg⁸⁴.

Was het streven van de intellectuelen om meer macht te verkrijgen in de wetgevende organen dus geslaagd te noemen, binnen de uitvoerende en rechterlijke structuren nam hun succes zelfs spectaculaire vormen aan. Om dit succes te meten, gingen we 878 personen na die tussen 1828 en 1833 in deze sectoren leidende functies bezetten⁸⁵. De vraag die daarbij centraal stond, was of er sprake was van een sociale mobiliteit binnen de verschillende instellingen, met andere woorden of en in welke mate er functionarissen afgezet werden, promotie maakten of op hetzelfde niveau gehandhaafd bleven vanaf oktober 1830. De cijfers lieten weinig twijfel bestaan: het ambtenarenapparaat en de rechterlijke macht bestonden na de revolutie nog slechts voor 33% uit oudgedienden die hun vroegere functie hadden behouden, terwijl het aandeel van de carrièremakers en de nieuwkomers samen 66% bedroeg⁸⁶. Intellectuele nieuwkomers leverden de helft van de nieuwe ministers en zelfs in de omgeving van het hof namen ze 35% van de hogere functies voor hun rekening en verdreven zij de adel uit zijn vroegere monopoliepositie. Binnen het ambtenarenkorps nam deze trend nog duidelijker proporties aan.

83. Op een totaal van 136 kamerleden telde men 32 hogere ambtenaren, 28 magistraten, 26 advocaten en 6 beoefenaars van andere vrije beroepen.

84. Te vergelijken met de gegevens van noot 69: Antwerpen: 30%; Bergen: 26%; Brugge: 20%; Brussel: 39%; Gent: 44%; Luik: 40%; Namen: 41%.

85. Voor de juiste afbakening van de groep wordt verwezen naar noot 5, 6 en 10. De groep was aldus samengesteld: 22 leden uit de onmiddellijke omgeving van het koninklijk hof, 16 ministersposten, 336 hogere ambtenaren, 504 magistraten.

86. Absolute cijfers: 297 behielden hun functies; 581 maakten carrière.

Men hoeft slechts de correspondentie, gevoerd met en door het voorlopig bewind, door te nemen, om te constateren dat tal van nieuwe posten vrij kwamen door afzettingen, overplaatsingen en regelrechte uitbreiding van het kader. Op een totaal van 336 getelde ambtenaren bleef 46% in zijn vroegere functie. Heel leerzaam is het na te gaan in welke sectoren het revolutionaire bewind zo mild was ten aanzien van de gevestigde ambtenaren: het ging voornamelijk om moeilijk vervangbare, hoog gekwalificeerde beroepen, die een geringe politieke gebondenheid vertoonden, met name ingenieurs, ambtenaren bij de registratie en het kadaster. De promoties en nieuwe benoemingen vonden 1° plaats op het vlak van het politieke bestuur (gouverneurs en arrondissementscommissarissen), 2° in het leger (generale staf) en 3° bij de diensten die de directe belastingen inden. Meer dan de helft van al deze ambtenaren had hun functie aan de revolutie te danken, gezien ze vóór 1830 niet in overheidsdienst geweest waren of in lagere banen hadden gezeten. Men kan dus wel degelijk van een adequate benoemingspolitiek spreken, afgestemd op de onmiddellijke behoeften van de nieuwe gezagsdragers. Ze verzekerden zich immers op deze manier van de loyale steun in drie cruciale sectoren: het politieke bestuur, de financiële middelen en het repressieapparaat. Hun bezorgdheid om vooral dit laatste wapen geheel onder controle te krijgen, uitte zich trouwens niet alleen in militaire benoemingen, maar ook in de enorme inspanning om het justitiële apparaat volledig aan hun kant te krijgen. Vanaf 5 oktober tot midden november 1830 vaardigde het voorlopig bewind dan ook bijna dagelijks besluiten uit, die de rechterlijke macht reorganiseerden, er hoge functies bijcreëerden, magistraten afzetten, overplaatsten, promoveerden en nieuwe rechters benoemden in een haast ongelooflijk hoog tempo. We hielden enkel rekening met de magistratuur vanaf het niveau 'eerste aanleg' een groep die 504 leden opleverde. Slechts 27% bleef in hun oude functies; al de overigen maakten carrière, terwijl nagenoeg één derde van deze nieuwbenoemden rechtstreeks van de balie kwam.

Zeer illustratief is het ten slotte ook om in deze massa van ambtenaren en magistraten die lieden bijeen te brengen die rechtstreeks en actief betrokken waren geweest bij de voorbereiding en de voltrekking van de revolutie, hetgeen een groep van 136 personen opleverde. Dat uit de optelsom blijkt dat de intellectuelen ruim twee derde van de participanten in het proces van gezagswisseling voor hun rekening namen⁸⁷, hoeft niet te verbazen. Elders wezen we er al op dat de leiding van de revolutie in hun handen was. Maar het overzicht leert ons tevens dat 65% van deze actieve participanten advocaat en/of journalist was, terwijl de overige 35% vrij gelijkmatig verdeeld over de magistratuur (in hoofdzaak plaatsvervangende rechters), de ambtenaren en andere vrije beroepen. Met uitzonde-

87. Ziet noot 33. De totale groep omvatte 204 leden.

ring van de meeste radicalen, kan trouwens beweerd worden dat bijna elke Belgischgezinde intellectueel die in 1830 bij het voorlopig bewind of bij het nationaal congres rechtstreeks betrokken was geweest, een bliksemcarrière maakte. We hebben het hier niet uitsluitend over de talrijke en beroemd geworden advocaten-journalisten als Rogier, Barthélémy, Devaux, Raikem, Gendebien, Nothomb, Teichman en Van de Weyer die ministeriabel werden en bleven of daarna in de hoogste regionen van de diplomatie, of in de hoogste gerechtshoven terecht kwamen, of gouverneursposten innamen. Neen, ook de carrières van de 120 minder beroemde revolutionairen illustreerden even duidelijk het fenomeen. Wie in 1830 een rol had gespeeld in de nieuwe gezagsorganen, hield er door de bank hoge functies aan over. Het aantal bureauchefs, afdelingshoofden, inspecteurs-generaal, directeurs van de schatkist en belastinginspecteurs, die op die wijze benoemd werden, bedroeg 32%. De afgevaardigden van het voorlopig bewind die het ondankbare zuiveringsproces op lokaal vlak hadden verricht, werden meestal met arrondissementscommissariaten beloond. Vermits het aandeel van de advocaten zo hoog lag, verbaast het evenmin dat 41% van de participanten in ruil voor hun patriottische ijver, bedacht werden met de hoogste functies in de magistratuur. De nieuwe voorzitters en raadsleden van de hoven van cassatie, van beroep en van de hoogste militaire rechtsinstanties kwamen allen uit hun rangen voort. Kortom, overtuigender bewijzen die aantonen dat een verschuiving van het politieke zwaartepunt zich in het voordeel van deze sociale groep voordeed, zijn haast ondenkbaar.

De belangrijkste subgroep van de intellectuelen, namelijk de clerus, mag in dit overzicht onder geen enkel voorwendsel ontbreken, vermits hij het juist is geweest die dank zij de revolutie opnieuw geïntegreerd werd in de elite, nadat hij door de gecentraliseerde lekenstaten van Napoleon I en Willem I van zijn ancien regime-prerogatieven ontdaan was. Spijtig genoeg zijn er voor deze groep nog geen exacte kwantitatieve gegevens voorhanden, zodat hier alleen een paar kwalitatieve aanduidingen kunnen gegeven worden. Toch staat het vast dat de kerk zowel direct - via de eersterangspositie die ze in het nieuwe bestel veroverde - als indirect - via het bondgenootschap met grootgrondbezit, adel en kerkgezinde intellectuelen - na 1830 als lid van de elite haar vroegere plaats wist te heroveren.

Het standpunt dat de kerk in 1830 innam, is genoegzaam bekend. De geringe zeggenschap toegekend aan de kerkelijke macht, deed in die kringen de idee rijpen dat met behulp van de vrijheid van erediens en de invoering van een parlementair regime, de katholieke hegemonie in een overwegend katholieke samenleving heroverd kon worden. Met andere woorden, door controle uit te oefenen op de kiezer, wilde men naar het ancien regime-ideaal terugkeren. Vooral de lagere clerus, die in dat middel een versterking van de eigen invloed zag, aangezien hij

het dichtst bij het volk stond, werd er een hardnekkige verdediger van. De rol van de geestelijkheid bij de voorbereiding van een anti-Hollands klimaat moet dan ook niet onderschat worden. Zij hield zich weliswaar buiten de revolutionaire gebeurtenissen, maar nam onmiddellijk nadien met volle kracht aan de machtswisseling deel⁸⁸. Haar actie in de electorale campagnes zorgde ervoor dat een aantal priesters in de constituante zetelde⁸⁹ en, dank zij een overtuigende meerderheid constituenten die de Belgische samenleving wenste te funderen op de ordebewarende katholieke godsdienst, bezorgde de grondwet de kerk dan ook de voordelen van de scheiding tussen kerk en staat, maar hief er de grootste nadelen tevens van op⁹⁰. De bedienaars van de katholieke eredienst kregen daardoor opnieuw een geprivilegieerd statuut en hun plaats in het establishment. Het kerkelijke apparaat dat onder Willem I ingeknot was, dijde opnieuw uit. Goed betaalde bisschoppen; pastoors, kapelaans die direct of indirect een toelage kregen van staat of gemeente; de oprichting van nieuwe parochies, een door de gemeente gesubsidieerde infrastructuur en de uitbouw van een uitgebreid klooster- en onderwijsnet, waren de eerste tekenen van de zich herstellende kerkelijke machtspositie⁹¹.

Parallel hiermee voltrok zich het geslaagde streven van de kerk om de politieke structuren opnieuw te domineren. De kerkelijke overheid vormde vlug de spil van de katholieke kiesverenigingen, waarbij de hogere clerus de rol van supervisor speelde, de pastoor de richtlijnen vanaf de preekstoel doorgaf en de lagere clerus als electoraal agent optrad⁹². Politieke bemoeiingen vormden met andere woorden een essentieel onderdeel van de pastorale activiteit. Uit dit politieke optreden van de geestelijkheid, uit dit confessionele aspect van de katholieke politieke beweging, resulteerde duidelijk dat de kerkelijke overheid, en meer bepaald de bisschoppen en de pastoors, direct zeggenschap kregen over de vorming van het beleid en die macht ook afdoende hanteerden. Het is dus evident dat ook deze groep intellectuelen in 1830 geprofitteerd hebben van de machtswisseling en hun positie binnen de elite aanzienlijk hebben uitgebreid.

88. A. Simon, *L'église catholique et les débuts de la Belgique indépendante* (Wetteren, 1949).

89. E. Witte, 'Les évêques belges et les élections de 1830 à 1847. Etat de la question', *L'église et l'état à l'époque contemporaine. Mélanges dédiés à la mémoire de mgr. Aloïs Simon* (Publications des facultés universitaires Saint Louis, Bruxelles; Brussel, 1973) 577-603.

90. R. Aubert, 'L'église et l'état en Belgique au XIXe siècle', *Res Publica*, X (1968) 9-15.

91. Alhoewel de auteur de invloed van de revolutie van 1830 niet systematisch ontwikkelde, duidt hij deze tendens toch op verschillende plaatsen in zijn betoog aan: J. Art, *Kerkelijke structuur en pastorale werking in het bisdom Gent tussen 1830 en 1914* (Anciens pays et assembles d'états, Standen en Landen, LXXI; Kortrijk-Heule, 1977, 423 blz.). Zie ook E. De Moreau, *L'Eglise en Belgique. Des origines au début du XXe siècle* (Brussel, 1945) 209 vlg.

92. Witte, 'Les évêques belges et les élections', 577-603.

Nabeschuwing

Welke voorlopige besluiten kunnen nu tot slot geformuleerd worden ten aanzien van de wijzigingen die zich in 1830 in de elite voordeden? Laten we er in de allereerste plaats nog eens op wijzen dat aan de resultaten van een onderzoek als dit geen al te ver dragende conclusies mogen verbonden worden. Elite-verschuivingen zijn steeds langzaam vorderende processen, waarvan bepaalde resultaten pas op langere termijn aan de oppervlakte komen en de onmiddellijke weerslag vrij gering is. De uitbreiding van het kiezerskorps bijvoorbeeld laat zich niet onmiddellijk in zijn volle omvang zien. Dat is ook in 1830 zo geweest. De mogelijkheden, die de vestiging van de liberale staat in zich hield, werden pas in de tweede helft van de negentiende eeuw zichtbaar. Een machtswisseling nagaan binnen een periode van tien jaar is dus zeker enigszins misleidend. Maar aangezien het om een eliteverschuiving gaat, teweeggebracht door een revolutie, is het anderzijds ook weer niet zo dat het circulatieproces geen bepaalde karakteristieken zou vertonen. Integendeel, en op een vijftal ervan willen we nogmaals de aandacht vestigen.

1° 1830 heeft aangetoond dat de circulatie van elites afhankelijk is van de veranderingen in de economische structuur: snelle veranderingen in het productieproces traden er rond 1830 niet op en dus zien we ook binnen de groep der machthebbers geen fundamentele wijzigingen optreden. Grootgrondbezitters en hogere burgerij bleven de sleutelposities bezetten, die ze tevoren ook al hadden en versterkten ze alleen. De lagere bevolkingsgroepen bleven ver verwijderd van enige machtsuitoefening.

2° 1830 toonde eveneens aan dat een elitewijziging de banden met de samenleving nauwer kan aanhalen. Het is namelijk gebleken dat na 1830 de Belgische elite qua sociale samenstelling kennelijk een duidelijker emanatie was van de economisch en sociaal sterke sociale groepen in de samenleving dan zulks vóór 1830 het geval was. De bij industrie en bankiers wezen betrokken burgerij was inderdaad in expansie en verkreeg ook wat meer armslag binnen de elite. De kerkelijke overheid van een door en door katholiek land, wist haar eersterangspositie te heroveren. De in uitbreiding verkerende burgerlijke en kleinburgerlijke intellectuelen deden een succesvolle poging om uit hun tweederangspositie te geraken en braken massaal door.

3° 1830 toonde aan dat bij een revolutionaire machtswisseling voornamelijk individuele verschuivingen te zien zijn, waarbij de politieke houding tijdens de revolutie een doorslaggevend criterium vormt. Wie in 1830 deel uitmaakte van de tegen-elite, had alle kans een aantal gevestigde dynastieën uit het zadel te lichten. In elke sociale groep zagen we dit fenomeen optreden.

4° 1830 toonde aan dat er inderdaad een voorzichtige verruiming plaats vond van de sociale groepen waaruit de elite werd gerecruiteerd. De doorstroming van

E. WITTE

de elite binnen de groep van de landadel wees alleszins in die richting. De jongere en minder prestigieuze adel veroverde machtsfuncties naast en soms in de plaats van de gevestigde adel. Voor de burgerij gold ontegensprekelijk hetzelfde verschijnsel: een beperkte verruiming naar beneden toe. De massale inlijving van nieuwe intellectuelen was echter het meest doorslaggevende bewijs.

5° 1830 heeft dus zeker geen algehele omwenteling in de elite veroorzaakt. Wel constateert men dat door handig manoeuvreren, heel wat politiek inzicht en een grote dosis opportunisme één bepaalde groep, namelijk de intellectuelen, voor een gedeeltelijke aflossing van de wacht hebben gezorgd en hun plaats in de elite verruimden of veroverden. Het zeer specifieke karakter van deze groep - de leden kunnen immers ook optreden als tussenpersonen, als opdrachthouders van de gevestigde, economische en sociale machthebbers en vormen niet altijd een autonome elite - had echter tot gevolg dat deze verschuiving de bestaande vormen van autoriteit niet echt ontmantelde. Individuen gingen en kwamen in 1830, maar de sociale samenstelling van de elite onderging eigenlijk weinig fundamentele wijzigingen.

The *Martin Behrman* Incident

OERLOF D. HOMAN

One of the most serious international incidents in Indonesia prior to the so-called First Police Action was the *Martin Behrman* case. This episode stirred considerable emotion in the Netherlands and in the United States and could have had serious repercussions affecting the status of Indonesia. Yet, as this article will try to demonstrate, the *Martin Behrman* case did not change American policy vis-à-vis the Indonesian question. On the contrary, the American government reaffirmed its previous position of recognizing Dutch sovereignty and, although decrying the stringency of the new trade regulations of January 1947, strongly supported the Netherlands government.

The Netherlands was confronted with a very difficult and complex situation when the Republic of Indonesia was proclaimed on August 17, 1945. It did not have the military and other resources to reestablish its control quickly and was totally dependent on the British and, to some extent, the Australians to reestablish Netherlands control in a few enclaves in Java and Sumatra and on many of the other islands. Even in late 1946 and early 1947 Netherlands control over Java and Sumatra was still very limited. These two rich islands had been the most important of the Dutch colony whose products, when and if sold on the world market, which sorely needed them, could replenish in part the empty coffers of the Netherlands Indies government. On the other hand the Republic was tempted to sell these commodities to bolster its own economy. In 1945-1946 much was smuggled out of Sumatra and some from Java and transported to Singapore in Chinese and British-owned vessels. Thus, it was estimated that, in July 1946 alone, some 67 million in Straits dollars had been imported into Singapore¹. The American consul general in Batavia, Walter A. Foote, reported

1. S. L. van der Wal, ed., *Officiële bescheiden betreffende de Nederlands-Indonesische betrekkingen, 1945-1950* (7 vols. to date; The Hague, 1971-1978) VII, 471. See also 54n.